

СИТУАТИВНІ КОЛІЗІЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА Й НЕВІДКЛАДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-МОДЕРНІЗАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ

© Андрійчук В.Г., 2011

Проаналізовано сучасні парадигми розвитку світового господарства з проявами кризових явищ. Визначено роль й місце України у світогосподарських процесах та обґрунтовано необхідність удосконалення її зовнішньоекономічної та промислової політики у контексті гео економічних тенденцій. Наведено відповідно до стратегічних напрямів, визначених у щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2011 році», концептуально-тезисний перелік пріоритетних заходів, спрямованих на забезпечення формування адекватної світовим викликам інноваційно-модернізаційної стратегії нашої країни.

Ключові слова: світогосподарська рецесія, фінансоміка, транснаціональний капітал, національний патріотизм, модернізаційно-інвестиційна політика, конкурентоспроможність

V.G. Andriyчук

Ukrainian State University of Finance and International Trade

SITUATIONAL COLLISIONS OF WORLD ECONOMY TURBULENCE AND THE URGENCY OF IMPLEMENTATION OF INNOVATION AND MODERNIZATION DEVELOPMENT MODEL OF THE DOMESTIC ECONOMY

In the article analyzed the modern world economy development paradigms with manifestations of the crisis. Determined the role and place of Ukraine in global economic processes and the necessity of improving its foreign economic and industrial policy in the context of geo-economic trends. Presented in accordance with the strategic directions identified in the annual message of President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the internal and external situation of Ukraine in 2011" conceptual list of priority measures aimed at ensuring the formation of an innovation and modernization strategy of our country adequate to global challenges.

Key words: world economic recession, finansomika, transnational capital, national patriotism, modernization and investment policy, competitiveness.

Постановка проблеми. Уже котрий рік поспіль увага світової спільноти прикута до найбільшої за часів повоєнного розвитку світового господарства фінансово-економічної кризи, аналізу причин її виникнення, завданих нею наслідків руйнівного характеру й гіпотетично-декларативних прогнозів щодо її завершення, враховуючи обнадійливо-заспокійливі запевняння

про помітну реанімацію виробництва та обсягів торгівлі. Як відомо, не минули кризово-рецесійні явища й Україну, спричинивши один з найбільших економіко-промислових занепадів у світі.

Основними причинами кризових процесів в економіці України стали такі: неефективна структура економіки з її гіпертрофованою спрямованістю на зовнішні ринки; вразливий та фрагментарний внутрішній ринок; неадекватна економічна політика урядових кіл країни та більша інтегрованість фінансового сектору у світові структури порівняно з попередніми роками. Експортноорієнтована модель економічного зростання, що реалізувалася в Україні протягом докризового періоду, забезпечувала порівняно стабільний результат за рахунок сприятливої кон'юнктури зовнішніх товарних ринків. При цьому фундаментальна проблема вітчизняної економіки полягає у диспропорційному нераціональному розподілі ресурсів, спрямованому на короткострокове одержання доходу і, як наслідок, призводить до неефективної міжнародної спеціалізації. Остання сформувала небезпечну залежність національної економіки від кон'юнктури світових товарних і фінансових ринків, зумовивши високу вразливість макроекономічної стабільності. Різде скорочення зовнішнього попиту та зниження цін на основні позиції українського експорту восени 2008 року призвело до виникнення валютної, а згодом і банківської кризи, значного скорочення фіскальних надходжень й розширення дефіциту бюджету в умовах звуження джерел його фінансування.

Окрім того, існуюча товарна структура зовнішньої торгівлі України зумовлює хронічний характер дефіциту торгового балансу, адже результати її аналізу цілком очевидно свідчать, що вітчизняний експорт переважно складається з продукції перших технологічних переділів, а імпорт, навпаки, з високотехнологічної продукції та товарів кінцевого споживання, а також енергоносіїв. Реформування економіки, що призвело до периферізації України, примітивізації і деградації промисловості, фактично і є ключовим елементом, що зумовив глибину падіння вітчизняного виробництва з настанням світової кризи. Збут за безцінь за кордон світових досягнень науки й технологічного прогресу, шокуюча деіндустріалізація, вимирання й запустіння села, деградація інженерно-конструкторських й наукових кадрів – страшні прояви регресії, яка охопила економіко-соціальні процеси.

З огляду на невітніші вищезокреслені реалії позиціонування України на світогосподарській арені, стає абсолютно очевидно, що у цій ситуації безальтернативним чинником успіху й виживання нашої країни є інноваційна модель розвитку. У найближчій перспективі перевагу від глобалізації матимуть лише ті країни та групи населення, які отримують доступ до нових технологій та візьмуть їх на озброєння. Звідси необхідність створення в Україні системи інститутів і механізмів, що забезпечать мотивоване надходження капіталів в інноваційні сегменти.

Інноваційна модель сьогодні набула цілком очевидної актуальності для України, оскільки на межі 2004–2005 рр. потенціал відбудовчої моделі вичерпався і вагомого ефекту відтепер можна досягти лише завдяки структурно-інноваційним зрушенням. Державні діячі повинні зіставляти нашу державу з іншими країнами, адже навіть за високих темпів розвитку (які вже котрий рік поспіль відсутні в Україні) можна відставати від країн, що мають низьку динаміку розвитку, але мають високі технології. В такий спосіб подолати фатальне відставання України необхідно оптимальним підвищенням темпів розвитку із впровадженням структурних зрушень у напрямі інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість та актуальність проблем, пов'язаних з масштабною економічною рецесією, й необхідність адекватного реагування вітчизняної зовнішньоекономічної і промислової політики на перманентні кризові явища зумовили зацікавленість наукових кіл у дослідженні вищезазначених явищ, що виявилось у працях як українських вчених (А.С. Філіпенко [1], А.А. Грищенко [41], Ю.М. Пахомов [8], О.С. Власюк [13] тощо), так і зарубіжних науковців (Ю.М. Осіпов [2], Дж. Стігліц [5], А.В. Бузгалін [15]). Однак вищезазначені праці зосереджені переважно на якомусь окремому аспекті взаємовідносин України з посткризовим світом, з недостатніми акцентами на комплексності та взаємоув'язаності всіх вищезазначених проблемних питань, що й зумовило написання цієї роботи.

Цілі статті. Мета роботи – дослідити тенденції економічно-геополітичного розвитку світової спільноти у посткризовий період, визначити основні рушійні сили економічного добробуту в окремих країнах та проаналізувати можливість й доцільність їх адекватного впровадження у зовнішньоекономічну та промислову політику України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто зазначити, що вперше світові наукові та ділові кола зіткнулися з очевидною відсутністю належних теоретичних, методологічних та прикладних концепцій і моделей оптимального функціонування та антициклічного регулювання глобальних економічних систем. З одного боку, економічна наука розглядає світогосподарські процеси, глобальні економічні явища здебільшого в прикладному контексті, переважно на емпіричному рівні, з іншого, – інструментарій класичної та некласичної науки неспроможний опанувати новітні економічні явища глобального рівня на власних парадигмальних засадах, адже сучасний економічний мейнстрим (загальна рівновага, раціональний вибір та гомоекономікус) не спрацьовує у глобальній системі економічних координат. Предметна онтологія економічної науки набуває глобальних вимірів та концентрується на нерівноважних складних системах. На думку професора Філіпенка А.С. «... відбувається гносеологічна трансформація внаслідок використання методологічних принципів постмодерну, переходу від класичної і некласичної до постнекласичної раціональності, в основі якої лежить ріманова геометрія загальної теорії відносності, що акцентує увагу на переходах (мікроекономіка-макроекономіка-геоекономіка), а не на подібностях чи розбіжностях. Здійснюється епістемологічний поворот від гіпотетико-дедуктивних методів економічного аналізу до програмно-ігрових, стохастичних моделей» [1, с. 72].

Водночас також треба визнати, що економіка під впливом модернізаційних процесів, що все активніше відбуваються, перетворилася в глобальний суб'єкт діяльності, надто ускладнилась, і, контролюючи господарські процеси, утворила капітальну власність. При цьому і сам капітал також ускладнився, сформувавши масу банківського капіталу, який вже за своєю суттю є непродуктивним, і фактично стає фінансовою діяльністю капіталу. Адже використання капіталу у такій іпостасі вже здійснює маніпуляції не просто грішми, а лише грошима, і не просто вартістю, а лише вартістю. Отже, ми маємо справу з фінансовою економікою, що отримала в літературі назву «Фінансоміка» [2, с. 440].

Головною визначальною особливістю фінансового капіталу стало встановлення контролю над усією вартістю, яка набула форм виробничого, банківського та фіктивного капіталу. А в подальшому фінансовий капітал, перейшовши у транснаціональний, захопив міжнародну сферу і поставив під контроль взаємовідносини національних валют, а водночас і міжнародні економічні відносини в усьому їх розмаїтті та світове господарство загалом.

Отже, сформувався транснаціональний суперкапітал, який не тільки контролює усілякими можливими і неможливими методами усю наявну в світі вартість, але й ніби імпрегнує цю вартість на світову економіку – фактично керує нею і усіма господарськими процесами. І необхідно визнати, що в сучасному світі домінує власне фінансоміка, а не ринкова економіка, це і є той ключовий феномен, який породжує наявні вивихи і кризово-критичні колізії в розвитку світового господарства. Оскільки у фінансоміці задає тональність фіктивно-спекулятивний капітал.

Спричинені спекулятивними за характером маніпуляціями фінансового капіталу (фінансовими пірамідами) проблеми та суперечності в сучасному світогосподарському устрої об'єктивно існують, мають глобальний характер та потребують нетрадиційних методів вирішення, зважаючи на їх комплексність та всеосяжність. Тим не менше, світова спільнота, ототожнювана з найрозвиненішими країнами світу, усіляко уникає кардинальних змін у світовій фінансовій архітектурі й вживає традиційні стабілізаційні монетарно-фіскальні заходи, сподіваючись на «самодемпфування» світової рецесії, тим самим заперечуючи її винятковість та зневажаючи цивілізаційно-системні основи її виникнення.

Так, у вересні 2009 року головним координуючим суб'єктом для вирішення питань глобальної економіки, пов'язаних із кризовими явищами, було визнано саміти «Великої двадцятки», а Світовий Банк взяв на себе відповідальність за вирішення проблем зміни клімату та продовольчої безпеки. Зважаючи на ту обставину, що як у першій, так і в другій організації, абсолютна більшість важелів впливу належить країнам з розвинутою економікою та промисловістю (експансіоністська агресивна політика фінансового капіталу яких, власне, і призвела до виникнення кризи), виникають цілком резонні сумніви, що вони змінять світогосподарський устрій, що забезпечує їм світову гегемонію та гарантує економічний добробут за рахунок слабкорозвинених та з неусталеною ринковою економікою країн.

Таке переконання тим більше зростає, коли декларуються заходи G-20 зі стабілізації ситуації, одним з яких, наприклад, вважається перерозподіл п'яти відсотків статутного фонду МВФ на користь країн, що розвиваються, що, за твердженням представників вищезазначеної організації, призвело до значного підвищення ролі цих країн у світогосподарських відносинах. Однак, зважаючи на те, що частка лише США у фонді МВФ становить 17 %, а частки кожної з країн ОЕСР коливаються на рівні 3–6 %, виникає питання: а чи справді розподіл 5 % статутного фонду МВФ поміж майже 150 країнами, що розвиваються, настільки вже істотно зміг підвищити їх роль у міжнародних відносинах.

Як відомо, під час Лондонського саміту G-20 у квітні 2009 року було прийнято рішення про виділення 5 трлн. дол. США для підтримки світової економіки, у т.ч. 1 трлн. дол. США через механізми МВФ, а також введення системи глобального контролю за діяльністю хедж-фондів, що передбачало обмеження руху спекулятивного капіталу [3]. Фактично цим рішенням призупинилося функціонування парадигми розвитку ультравільного ринку і запроваджувалась інституційно-ринкова модель розвитку світової економіки на принципах багатополарності, прозорості та надійності.

Зазначена модель об'єктивно зумовлює необхідність глобального регулятора і такий світовий координатор був створений під час Лондонської саміту, отримавши назву «Рада з фінансової стабільності», що стала правонаступником так званого «Форуму з фінансової стабільності». Позитивним у цьому контексті видається принаймні те, що цим самим МВФ визначили недієздатним як координатора глобальної фінансової політики (його політика подвійних стандартів щодо країн, що розвиваються, та розвинених країн, багато в чому посприяла розвитку і поглибленню фінансово-економічної кризи), хоча фактично новостворене об'єднання перебрало на себе функції попередника та дублює його потуги з наведення світового фінансового порядку.

Показово, що поряд із прагненням передових держав об'єднати зусилля для відновлення світового господарства, одним із перших наслідків глобальних фінансово-економічних проблем стало зростання національного егоїзму [4, с. 8]. Провідні розвинені країни світу, а також Китай, політика якого далека від лібералізму, на словах завіряючи у вірності й відданості високим ідеалам вільної міжнародної конкуренції, натомість на практиці вдаються до протекціоністських заходів, які обґрунтовуються ідеями національного патріотизму, необхідністю захисту національних інтересів тощо (з-поміж країн G-20 17 вжили протекціоністські заходи вже після Вашингтонського саміту) [5, с. 3]. У такий спосіб, відбувається відносно послаблення міжнародних структур на користь національних. Після багаторічного розмивання суверенітету країн, імпрегнованого лібералізаційно-інтеграційними процесами та глобалізаційними фінансово-експансійними тенденціями, відбувається певне усвідомлення необхідності зміцнення національної держави. А відтак посилення важливості двосторонніх стосунків між країнами з метою отримання гарантій забезпечення взаємних економічних інтересів.

У цьому контексті важливими та актуальними видаються запропоновані видатним ученим світового визнання Б. Гаврилишиним два сценарії виходу із сучасної світової фінансово-економічної ситуації [6], а саме:

1. Удосконалення (модернізація) стихійно утвореного глобального світу: запровадження ефективного економічного регулювання на наднаціональному рівні, утворення нової валютної і платіжної системи, обмеження банківської таємниці та ліквідація офшорів. Крім того, активне запровадження цінностей глобалізованого світу з їх дієвим правовим закріпленням. Девіз такого сценарію – рятуймося разом.

2. Часткова деглобалізація світу. Повернення до моделі, що складається з порівняно автономних країн та відновлення майже повного суверенітету національних урядів. Обмеження основних свобод – вільного переміщення капіталу, робочої сили та товарів. Девіз – кожен рятується, як може, що нині фактично і відбувається, наприклад, у тих самих США, Німеччині, Великобританії.

Ця точка зору є доволі обґрунтованою науково і видається такою, що заслуговує на цілком виправдану увагу, оскільки практика сучасних міжнародних економічних відносин показує, що формування нового світового порядку розвивається за сценарієм, який відображає середину між

вказаними альтернативними моделями розвитку економічної глобалізації XXI ст. І для того, щоб Україна не залишилась і надалі на периферії глобального прогресу та нового устрою світового господарства, у стратегії її розвитку необхідно врахувати, що механізм міжнародних економічних відносин кардинально змінюється і все більше ґрунтується на високому ступені координації регулятивних дій як в окремо взятій країні, так і між країнами [4, с. 9]. Отже, враховуючи об'єктивну оцінку, в регулятивній системі кризового та посткризового періоду світової економіки, Україна, на наше глибоке переконання, має розробити і впровадити відповідну інноваційно-модернізаційну модель економічного відновлення на основі пріоритету національних інтересів, що надасть можливість позиціонувати себе у глобалізованому світі як повноправного учасника світових процесів, а не в ролі функціонального придатку.

Незаперечним і очевидним підтвердженням необхідності впровадження в Україні означеної моделі слугує той факт, що авангардні країни фактично створили і впровадили ефективно діючі механізми самозахисту від глобальної конкуренції та азійського глобалізму. Серед них: стратегія орієнтації, передусім на внутрішній ринок, його розширення та інтеграцію в рамках Заходу. Так, на підприємствах тих галузей промисловості США, які не залучені до зовнішньої торгівлі, працює 82 % зайнятого населення країни, а у трьох найважливіших економіках сучасності – США, ЄС та Японії — на експорт припадає лише 12 % від ВВП (для порівняння, частка українського експорту у 2010 р. становила в 3 рази більше – 37 % від ВВП [7]).

Отже, вітчизняним державним очільникам безумовно слід взяти до уваги такий напрям розвитку країни і вжити необхідних заходів щодо адекватного використання у регулятивно-реанімаційній політиці національної економіки.

У цьому контексті актуалізується потреба формування оновленої стратегії забезпечення на модернізаційно-інноваційних засадах конкурентоспроможності, орієнтованої викликам та потребам внутрішнього і світового ринків. Пріоритетними заходами, враховуючи наявні напрацювання дослідників [8–15], могли б і повинні стати буквально в концептуально-тезисному переліку такі напрями.

По-перше, переосмислення перспектив розвитку внутрішньої економіки на засадах системної реструктуризації, яка б відповідала сучасним викликам. При цьому важливішою складовою цього напрямку повинно стати інноваційно-технологічне та галузеве структурування і зосередження виробничої діяльності відповідно до визначених пріоритетів розвитку, що передбачає створення державою потужного мотиваційного середовища.

По-друге, прискорення розвитку вітчизняних галузей для забезпечення потреб споживчого попиту внутрішнього ринку. Адже врешті-решт забезпечення потреб внутрішнього ринку за рахунок раціонального й ефективного використання вітчизняного виробничо-ресурсного потенціалу має стати засадничим орієнтиром виправлення допущених структурних деформацій економіки.

По-третє, запровадження нової парадигми зовнішньоекономічної стратегії. Оскільки наявна надмірна відкритість національного ринку, що функціонує здебільшого на непаритетних (по відношенню до основних торговельних партнерів) умовах повинна бути істотно переглянута відповідно до принципів трансформації сучасних міжнародних економічних відносин і забезпечення симетричної присутності України на зовнішніх ринках.

По-четверте, всебічний розвиток аграрного (особливо зернового) потенціалу України та розширення експорту аграрної продукції. Створення державою найсприятливіших умов розвитку аграрного сектору є архіважливим і перспективним чинником посилення значення і місця України у міжнародному поділі праці, що актуалізується в умовах нависаючої світової продовольчої кризи.

По-п'яте, зміна парадигми національного фінансового ринку. Першочергове завдання якого полягає у посиленні фінансової дисципліни (особливо банківського сектору) з метою унеможливлення спекуляцій та інших зловживань, які перешкоджають розвитку вітчизняної економіки та концентрують надприбутки, що вилучаються з реального сектору економіки (в офшори тільки за 2010 рік з України надійшло кілька десятків мільярдів доларів США). Водночас потребує застосування принципового підходу з боку держави процедура банкрутства неефективних господарств та оцінка впливу процесів ревальвації або девальвації курсу національної валюти на динаміку соціально-економічних процесів. Адже тут непочатий обсяг робіт у наведенні належного державного порядку.

По-шосте, переосмислення концепції розвитку міжнародного транзитного співробітництва. Оскільки за діючої моделі включення України до транспортно-логістичного простору (незважаючи на явні поступки з боку України під час укладення «Харківських угод») наша країна втрачає значні валютні кошти, а незадовільний хід модернізації у цій сфері зумовлює в перспективі втрату світових ринків перевезень та логістики. Відтак актуалізується необхідність створення міжнародного консорціуму у сфері транспортно-транзитного співробітництва, в якому на паритетно-взаємовигідних засадах максимально був би задіяний ресурсно-промисловий потенціал, що забезпечило б кумулятивно-позитивний ефект для вітчизняної економіки.

Водночас у цій стратегії повинна бути відображена невідкладна зміна системи економічного та нормативно-правового забезпечення діяльності великого, малого та середнього бізнесу, без чого, на наше глибоке переконання, неможливий прогрес у подоланні наслідків фінансово-економічної кризи та розвиток конкурентоспроможної вітчизняної економіки. З метою уникнення чергової декларативності, слід опрацювати чітко окреслений та підкріплений ініціативою суб'єктів підприємництва план узгодженого партнерства між владою і бізнесом та законодавче закріплення інструментів його реалізації. У цьому контексті зумовлюється необхідність створення нормативно-правової бази щодо механізму цивілізованого лобювання бізнесом власних інтересів, і особливо щодо розмежування влади і бізнесу.

Вимагає також відображення у стратегії здійснення заходів, що стосуються зміни якості державного регулювання та відповідальності. Мається на увазі, у цьому разі, не лише зміна підходів до організаційно-правового і фінансового забезпечення діяльності правоохоронних органів та проведення об'єктивно-критичної оцінки нормативно-правових актів міністерств, відомств, органів місцевої влади щодо їх відповідності Конституції України та антикорупційним законам, але передусім стосовно системної модернізації інтелектуального, виконавчого та професійного забезпечення функцій державної влади на усіх рівнях управління.

І на кінець, безперечно, у числі пріоритетних напрямів стратегії повинні бути відображені заходи, що стосуються змін пріоритетів у політиці праці й вдосконалення трудових відносин.

Безперечно, найуразливішою категорією у нинішніх умовах є національний трудовий ресурс, який не повинен знецінюватися через допущені недоліки під час трансформаційних процесів вітчизняної економіки. Тому держава повинна забезпечити повноцінний захист найманих працівників, гарантувати їм належні стандарти (умови) життя і праці, забезпечення наявних робочих місць та стимулювання створення нових. Оскільки тільки оновлена ідеологія визначення вартості робочої сили може і повинна стати засадничим принципом запровадження заходів як подолання наслідків фінансово-економічної кризи, так і подальшого динамічного модернізаційного розвитку країни.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Однією з ключових причин глибокого занепаду вітчизняної промисловості з настанням світової фінансово-економічної кризи стало те, що під час експортоорієнтованого зростання української економіки не була врахована нагальна потреба модернізації виробництва, і сировинний експорт цілком закономірно вичерпав свій потенціал. Через це стала неможливою переструктуризація виробництва і не був закладений технологічно-виробничий фундамент для переходу від експортного зростання до стимулювання прискореного розвитку та розвинутого ринку, що призвело до обвального падіння виробництва за перших ознак кризи. Обрані інструменти впливу на промисловість не відповідають тій стадії економічного розвитку, на якій країна перебуває сьогодні, бо вони притаманні стадії розвинутого ринку і не передбачають прямого перерозподілу ресурсів країни, зокрема, з сировинних експортних галузей на користь високотехнологічних, які позбавлені взагалі будь-яких ресурсів, зокрема і власних.

Для ефективного розвитку вітчизняної промисловості, враховуючи недієздатність існуючого механізму міжгалузевого перерозподілу ресурсів та слабкість вітчизняного фінансового сектору (зорієнтований на отримання прибутків від «коротких» грошей і не в змозі забезпечити великі інвестиційні проекти), видається доцільним повернення на обмежений період до практики прямого перерозподілу ресурсів державою. Також, враховуючи світовий досвід, доречно було б на державному рівні виокремити ряд галузі з порівняно стійкими конкурентними позиціями в

середньо- і довгостроковій перспективі, що дало б можливість забезпечити прогресивну реструктуризацію промисловості. Держава має ініціювати розроблення та реалізацію масштабних інвестиційних проектів у пріоритетних сферах (передусім високотехнологічних), скеровуючи в них власні ресурси і залучаючи ресурси бізнесу на вигідних для останнього умовах.

При цьому вкрай необхідно, щоб зовнішньоторговельна і митна політика були спрямовані на стимулювання власного несировинного виробництва. Тому не можна не погодитися з окремими фахівцями, які обстоюють доцільність стимулювання інвестиційного імпорту та високотехнологічного експорту за одночасного стримування та обмеження вивезення продукції перших технологічних переділів, звісно, корелюючи при цьому державні заходи з домовленостями, прийнятими у рамках ГАТТ/СОТ.

Отже, беззаперечною видається необхідність прагматичної ревізії пріоритетів державної політики з метою якісної зміни структури зовнішньої торгівлі з тим, щоб переломити негативні поточні тенденції у цій сфері та забезпечити відновлення економічного зростання вітчизняного промислово-економічного комплексу на шляху подолання негативних явищ світової фінансово-економічної рецесії.

1. Філіпенко А.С. *Геоетноомічні виміри світової фінансової кризи // Геоетноомічні сценарії розвитку і Україна: монографія / М.З. Згуровський; наук, ред.: А.С. Філіпенко. – К.: Академія, 2010. – С. 65–74.*
2. Осипов Ю.М. *Філософія хозяйства / Ю.М. Осипов. – М., 2001. – 501 с.*
3. *Перші підсумки саміту G-20: на боротьбу з кризою виділяють 5 трлн. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/world/792359-pershii-pidsumki-samitu-g-20-na-borotbu-z-krizoju-vidilyayut-5-tfln>. 1.03.2011*
4. Грищенко А.А. *Міжнародна координація розвитку національних економік як умова попередження глобальних фінансово-економічних криз / А.А. Грищенко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9. – С. 3–10.*
5. Стігліц Дж. *Країни, що розвиваються та глобальна криза / Стігліц Дж. // День. – 15.04.2009. – № 65 (2985).*
6. Рубцов В. *“Архітектура суспільного ладу” Богдана Гаврилишина / В. Рубцов // День. – 27.05.2009. – № 87 (3007).*
7. *Державний комітет статистики України, <http://ukrstat.gov.ua> // Цитовано за версією сайту на 19.02.2011.*
8. Пахомов Ю.М. *Основные задачи формирования посткризисной модели развития экономики Украины / Ю.М. Пахомов // Економічний часопис ХХІ. – 2010. – № 1–2. – С. 3–8.*
9. Гальчинский А.С. *Кризис и циклы мирового развития / А.С. Гальчинский. – К.: АФЕД-Украина”, 2010 – 480 с. – 2Ш.–А№.*
10. *Інформаційний бюлетень. Економічна криза в Україні: наслідки та ефективність антикризової політики. <http://www.c-e-d.info>.*
11. Атталі Ж. *Мировой экономический кризис. А что дальше? / Атталі Ж. – СПб.: Питер. 2008 – 176 с.*
12. Бураковський І.В. *Глобальна фінансова криза: уроки для світу та України / І.В. Бураковський, О.В. Плотніков. – Харків: Фоліо, 2009. – 299 с.*
13. Власюк О.С. *Особливості світової фінансової кризи та стратегічні напрями антикризового регулювання / О.С. Власюк // Стратегічна панорама. – 2009. – № 3. – С. 3–14.*
14. Мазуренко В.І. *Світова фінансова криза 2007–2010 рр.: глобальний та національний виміри: монографія / В.І. Мазуренко. – Дніпропетровськ: Нова ідеологія, 2009. – 216 с.*
15. Бузгалін А.В. *Анатомія кризиса: приделы рынка и капитала / А.В. Бузгалін, А.И. Колганов // Главная книга о кризисе: сборник / ред.-сост. А.Б. Бузгалін. – М.: Яуза: Эксмо, 2009. – 256 с.*